

Keszler Borbála

Az írásjelek, a szimbólumok és az egyéb jelek, valamint formai sajátosságaik

Az írásjelek tanításakor általában csak arról esik szó, hogy hova, milyen jelet kell tenni. Nem szoktak azonban azzal foglalkozni (s ez sok hiba forrása lehet), hogy például tapad-e az írásjel vagy sem. Éppen ezért gyakran előfordul, hogy a zárójelen belül nem tapadnak a betűk a zárójelekhez, vagy a gondolatjel túl rövid (csak kötőjel hosszúságú), és tapad az előtte vagy az utána álló szóhoz. Gyakran még nagyobb gondot okoz a szimbólumok írása (a kivonás jele, a százalék jele, a fokjel stb.), sőt a mértékegységek, a pénzegységek stb. jelölése is. A cikk ezen írásjelek, szimbólumok és egyéb jelek alkalmazásához és helyes írásához kíván segítséget nyújtani.

A magyar helyesírás szabályainak 11. kiadása foglalkozik röviden az írásjelek, a szimbólumok és az egyéb jelek típusaival, sőt kitér a szóköz szerepére is (239., 275., 279.). A tapasztalatok azonban azt mutatják, hogy a tanulók írásmunkáiban sok olyan hiba van, amelyek a jeleknek és a szóközöknek a helytelen használatából származnak. Érdemes ezért (bár ezek a kérdések csupán részben helyesírási, nagyrészt inkább tipográfiai jellegűek) részletesebben is összefoglalni a legfontosabb tudnivalókat.

Az írásjelek

A pont alsó helyzetű, mindig szóköz nélkül kapcsolódik az előtte álló szó utolsó betűjéhez vagy más írásjelhez (de szóköz választja el a következő szó első betűjétől). Szóköz nélkül kell a pontot a számjegyekhez is kapcsolni: *1964. november 21.* A pont után akkor nincs szóköz, ha olyan másik írásjel követi, amely szóköz nélkül kapcsolódik (például: *írás, irat, iromány stb.*), vagy ha az időpont feltüntetésében van szerepe: *az érkezés időpontja: 10.35.* Nem teszünk szóközt az elektronikus levelek címében használt pont elé és után sem: *balogh@mail.datanet.hu*

Ha a kijelentő mondat utolsó szava ponttal lezárt rövidítés, a mondatzáró írásjelet nem kell kitenni, vagyis két pont nem szerepel egymás mellett: *Ez a cég betéti társaság, nem kft.* Ha azonban a ponttal záródó rövidítés után a kijelentő mondat záró írásjele a három pont, akkor ezt fel kell tüntetni szóközzel elválasztva a rövidítés pontjától: *Nem szeretem a rosszindulatot, a gátlástalanságot, a hazugságot stb. ...* Ha egy kijelentő mondat végén zárójeles hátravetés van, a pont a zárójel mögé kerül: *Péter 1989-ben szerzett diplomát (mérnököt).* Ha a zárójeles rész ponttal lezárt rövidítéssel végződik, a zárójel után ki kell tenni a mondatzáró pontot: *János nagyon sok funkciót töltött be a munkahelyén (szakszervezeti elnök, osztályvezető stb.).* Ha a kijelentő mondat egésze zárójelben van, a pont a zárójelen belülre kerül: *(Nagyon sok téves információt tartalmaz ez az ismertetés.)*

A három pont a befejezetlenségnek, a gondolat megszakításának, töredezettségének, valamint az elhallgatásnak a jele. A kihagyást, a gondolat félbeszakítását jelölő három pont szóköz nélkül kapcsolódik az előtte álló szóhoz. Ha a mondat elejét hagyjuk el, akkor a megelőző mondat utolsó betűje (írásjele) után van köz, a három pont pedig tapad a csonka mondat szövegrészének elejéhez. Szóközt kell azonban tenni a következő szó első betűje elé, például: *Harry a homlokát ráncolva kutatótt az emlékezetében... egy kandallószőnyeg, rajta egy hatalmas kígyó... egy pöttöm emberke, Peter, akit Féregfarknak is neveznek... és egy fagyos, sípolóan magas emberi hang... Voldemort nagyúr hangja...* (Rowling, J. K.: Harry Potter és a

Tűz Serlege). Ha a kihagyás vagy a szünet vessző után kezdődik, a vesszőt a három pont elé nem tesszük ki (Timkó 1972: 26. szabálypont): *Szegény ördög, már tavaly elpatkolt... khe... khe... pedig fiatalabb volt nálam* (Déry Tibor: Kedves bópeer...!).

A három pont után nincsen szóköz, ha olyan újabb írásjel követi, amely szóköz nélkül kapcsolódik, például kérdőjel, felkiáltójel vagy idézőjel: *Ugye...?; Hát akkor...!; Tehát...?; Mindjárt olyat mondok, hogy...!; Megtedd, vagy...!; Most itt maradsz, különben...!* (Ha ugyanis kérdő, felkiáltó, óhajtó stb. mondat szakad meg, akkor a felkiáltó- vagy a kérdőjelnek a három pont után kell következnie.)

Nincs szóköz a három (illetve kettő vagy több) pont után, ha a pontok egy szón belül az elhallgatás jelölői. Például: *Ez a Jancsi a gordét előkészítette, / Ez a Rózsi a s...ét belehelyeztette* (Népdal). Persze az illetlen szavak kipontozása nem feltétlenül három ponttal történik, például: *Benne vagyok a sz..ban*.

Hasonlóan nincs szóköz a három pont után, ha az az expresszivitás erősítője, például: *ret...te...ne...tes*.

Ha hosszabb szövegkihagyást vagy szünetet akarunk a három ponttal érzékeltetni, akkor a három pont előtt és után is szóközt hagyunk: *Mit mondasz? ... Micsodája? ... Persze hogy volt* (Déry Tibor: Kedves bópeer...!). *Emlékszik, barátom, az a kék ruhás lány, akit úgy megnéztem a bemelegítésnél ... aki aztán olyan bájjal káromkodott, illetve lerámolt engem ... én meg ugye ott a 11-esnél ...* (Esterházy: Termelési regény); *És mindez állítólag értem! Énértem! A Terikéért! ... Mert nem lesz Terikének vacsorája, vagy nem szárad meg a Terike ruhája reggelig, és lekési az iskoláját! ...* (Nők Lapja 1984/2. 12).

Általában ilyen elkülönített három ponttal szokás jelölni párbeszédekben a kérdezett habozását, hallgatását:

- Jól vagy, Harry?
- *Igen ... jól ... nem tudom ...* – *Harry türelmetlenül legyintett, majd felnyögött a homlokába fúródó újabb fájdalomtörtől* (Rowling, J. K.: Harry Potter és a Főnix Rendje).

Hasonlóan kell eljárni akkor is, ha csupán egyetlen mondatból áll a szöveg, de azt hosszabb szünet követi, például: *Csak nem azt akarja mondani?... S akkor is, ha a beszélt nyelv szaggatottságát tükrözni kívánó szépirodalmi művekben az utólagos hozzáfűzések elválasztását szolgálja a három pont, például: *Jelennek írunk ... és tán a jövőnek* (Arany János: Vojtina ars poétikája); *Az a fontos a fiatalembernek, hogy dolgos, tisztességes lányt vegyen, ügyes legyen, viselje a szegénységet, s azután meg ne mutogathasson rá a falu az emberre, hogy lám, ennek is hol volt az esze, kit vett el. Samut meg a falut ... így mondják, ha baj van a menyecskével* (Sánta Ferenc: Isten a szekéren).*

Három pontot használunk hiányos idézetek esetében is. Helyes ilyenkor (pontosságra törekedve) az idézett szövegből elhagyott rész jelölésére használt három pontot szögletes zárójelbe tenni (pl. *Előre hát mind [...], a néppel tűzön-vízen át*), ezzel különböztetve meg az idézetből való kihagyást a saját szövegből való kihagyástól.

Olykor magában is állhat a három pont, például címként: *Kertész Péter: ...*; vagy olyan párbeszédekben, ahol a három pont a beszélőpartner hallgatását jelzi:

- Miért verte halálra a kislányát?
- ...
- Sajnálja?
- ... *Igen...* (Népszava 1987. április 17. 9.)

A kérdőjel előtt nincsen szóköz, tehát tapad az őt megelőző szó utolsó betűjéhez vagy más írásjelhez: *Hol voltál?; Elutazott már Fleischerné (a falu egyetlen nyaralója)?* A kérdőjel után azonban mindig szóköz található, leszámítva azt a néhány esetet, amikor a kérdőjelet olyan írásjel követi, amely szóköz nélkül kapcsolódik, például ha a kérdő mondat zárójelben áll: *(Ki tudja, miért?)*, vagy ha az után a szó után, amelynek

tartalmát kétségesnek tartjuk, vagy amellyel nem értünk egyet, zárójelben kérdőjelet (esetleg két kérdőjelet) teszünk: *Pista megbízható(?) értesülése szerint már holnap itt lesznek; Egyes politikusok nem látják(?) a következményeket.* (Értsd: Valóban nem látják? Nem látnák? Nem, inkább nem akarják látni.) – A kérdőjel ilyen használatára utal a *megkérdőjelez* kifejezés (Tompá 1976: 252).

A kérdőjelek és a felkiáltójelek esetében gyakran előfordul a jelek halmozása. A halmozott írásjelek a sűrítő lélekábrázolás eszközei. Sok mindent kifejezhetnek: megdöbbenést, csodálkozó-érdeklődő arcjátékot, felháborodott arckifejezést, vergődő mozdulatokat stb. Ilyenkor természetesen csak az utolsó írásjel után van szóköz: *Biztos???* Hasonló a helyzet a kérdő formájú felkiáltó mondatok esetében is, ahol előfordul a kérdő- és felkiáltójelek együttes használata (Tompá 1976: 253; Deme 1979: 31; Bakos 1981: 45): *Tehetek én róla?!; Ki hitte volna?!; Elhallgatnál végre?!*

Előfordul, hogy nem előzi meg mondat a kérdőjelet, például verscímként: *Zelk Zoltán: ?; Mezei András: ?*, de párbeszédekből is hiányozhat annak a mondatnak a szövege, amelyhez az írásjel logikusan kapcsolódhatna (az önállósított írásjel néha másod-, sőt harmadmagával mutatkozik), például:

- Ha kimegyek a kórházból, és kint megkérdezi, mi a foglalkozásom, letagadom.
- ???
- Az emberek lenézik az ápolónőt. Valamilyen szaladj ide, hozd ezt cselédnek képzelik (Hernádi 1973: 47).
- *Igényes közönségre számítunk.*
- ?
- *Akik nemcsak a sablonos eurodiszkót szeretik, hanem zeneileg kifinomultabb ízlésűek* (Népszava 1985. január 28. 5).
- *Én csak egy jövőbeni nagy futballistának a rokona vagyok.*
- ???
- *A fiamnak* (A Magyar Nemzetből idézi Tompá 1976: 253.).

A felkiáltójel szóköz nélkül követi az előtte álló szó utolsó betűjét vagy más írásjelet, utána azonban szóközt kell hagyni: *Kati! Szaladj el a boltba!; Kati nagyon „kedves”!* A felkiáltójel után azonban mindig szóköz található, leszámítva azt a néhány esetet, amikor a felkiáltójelet olyan írásjel követi, amely szóköz nélkül kapcsolódik, például ha a felkiáltó mondat zárójelben áll: *(Nagy kár pedig!).* Ide tartoznak azok az esetek is, amikor a mondatnak valamelyik szava után tett zárójeles (egy vagy két) felkiáltójellel az illető szó tartalmát, olykor pedig a formáját (mintegy 'sic'! jelentéssel) az olvasó figyelmébe ajánljuk: *Úgy véli, hogy ehhez joga(!) van; Születési helye neki egész életében makacsul Péczel(!) maradt.* Az ilyen felkiáltójel használható az érzelem, az ironia, a felháborodás, a csodálkozás, az egyet nem értés stb. kifejezésére is (Szemere 1987: 162).

A vessző szóköz nélkül tapad az előtte lévő szó utolsó betűjéhez vagy más írásjelhez: *Nesze semmi, fogd meg jól! Kérte (és sürgette), hogy...* A vessző után azonban mindig szóközt kell tenni, kivéve a tizedes törtek vesszőjét: 316,26.

A kettőspont előtt nincsen szóköz, akár egy szó utolsó betűje, akár más írásjel után áll. Tagoló írásjelként a kettőspontot szóköz követi. Ez alól kivételnek számít az időpont mostanában egyre gyakoribb írásmódja, ilyenkor sem a kettőspont előtt, sem utána nem kell szóközt hagyni: *Az indulás időpontja: 10:35.* Ezzel szemben úgynevezett törhetetlen szóköz választja el a számokat egymástól az eredmények jelölésében, hiszen ilyenkor arány feltüntetéséről van szó: *16 : 6 a Vasas javára* (újabbán ilyen esetben terjed a kötőjeles megoldás: *9-6 a Vasas javára*).

A gondolatjel középső helyzetű, a kötőjel kétszerese. Mindig szóközzel kapcsolódik az előtte álló szó utolsó betűjéhez (vagy az előtte álló számjegyhez), ritkábban más írásjelhez, s a gondolatjel után is szóközt kell tenni, nem tapad tehát a következő szó első betűjéhez (vagy az utána álló számjegyhez): *Hihetetlen kemény munka – különösen tűző napon*. A gondolatjel a közbevetések jelölőjeként páros használatú. Ha a második gondolatjel után vessző következik, a két írásjel között nincsen szóköz: *Az sem bizonyos – csak igen valószínű –, hogy beteg*. Bár az idézet szokványos írásjele az idézőjel, regényekben, novellákban az idézőjelet gondolatjelpár helyettesítheti: – *Vidd arrább – rőffent rá ingerülten*. Ha az idézet után nincs idézőmondat, a gondolatjelpár záró tagja elmarad: – *Tulajdonképpen a bőrönd van neked utadban, vagy inkább én?*

A pontosvessző előtt soha nincs szóköz, tehát mindig tapad az előtte álló szó utolsó betűjéhez vagy ritkábban más írásjelhez. A pontosvesszőt mindig szóköz követi.

A zárójel lehet kerek (), szögletes [], csúcsos < >, ritkábban kapcsos { } és törtvonal / /. Leggyakrabban a kerek zárójelet használjuk, a többi zárójelfajtát leginkább a zárójelezésen belüli elkülönítésre szokás alkalmazni.

A szögletes zárójel jelölheti azt is, hogy a benne foglalt szavak nem részei az eredeti szövegnek (*Jobb nekünk a Vértess vadonában... [t. i. élni, maradni]*). Ezzel összefügg a szögletes zárójelnek a nyelvtani szakirodalomban olyanféle használata is, amikor a zárójelen belül valamilyen értelmezést vagy rokon értelmű megfogalmazást adnak meg (*S homlokán az ifjú megcsókolván [= miután megcsókolta], útnak indult a hold éjjelén*).

A zárójel páros írásjel, tehát van egy nyitó és egy berekesztő tagja. A nyitó zárójelet szóköz választja el az előtte álló szó utolsó betűjétől (vagy az előtte álló számjegytől), utána azonban nincsen szóköz. A berekesztő zárójel előtt nem található szóköz, vagyis tapad az előtte lévő szó utolsó betűjéhez (vagy az előtte álló számjegyhez) vagy más írásjelhez, valamint az utána álló írásjelhez is. A berekesztő zárójel után következő szó első betűjét azonban szóközzel kell elválasztani. Tapad azonban a zárójel az előtte (és esetleg az utána) levő betűhöz is, ha egy szón belül használjuk, a kettős közlés eszközeként, például: *Hara(n)g-völgy, Hasz(on) talan ragaszkodás, Írásjel(ek)*. Felsorolások szám- és betűjelei után berekesztő zárójelet is lehet használni pont helyett: a), 1) stb. Ilyenkor nem áll pont a betű vagy a szám után.

Az idézőjel lehet: „ ” (macskaköröm) vagy » « (lúdlábidézőjel). Az első idézőjel az alapforma, a második általában idézetben belüli idézőjel, például: Illyés Gyula Egy mondat a zsarnokságról című versében olvashatjuk: „*ott zsarnokság van | nemcsak a katonásan || pattogatott »vigyázz«-ban, | »tűz«-ben, a dobolásban | s abban, ahogy a hullát | gödörbe húzzák*”.

Az idézőjel páros írásjel. Alapformájában a kezdő idézőjel mindig alsó helyzetű, a berekesztő idézőjel viszont felső helyzetben van. A kezdő idézőjelet szóközzel kell elválasztani az előtte álló szó utolsó betűjétől vagy számjegytől, az utána álló szó (vagy számjegy) azonban mindig szóköz nélkül kapcsolódik az idézőjelhez. A berekesztő idézőjel esetén az előtte álló szó utolsó betűje (vagy az előtte álló számjegy), valamint más írásjel mindig tapad az idézőjelhez, míg utána szóközt kell tenni (pl.: *Eltöprengve áll a gépe mellett, s nézi, hogyan omlik ki a dagasztógép „hurkatöltőjéből” a végtelen kenyérfolyam*), kivéve, ha olyan írásjel következik, amelyik szóköz nélkül kapcsolódik, például: (*A halászok azt mondják: „beszél a víz”*). Nincs szóköz a következő esetekben sem a záró idézőjel után: gyötör a „*miért*”-jeivel; az „*igen*”-ek száma; az „*igazi hazugság*”-ról beszélt; az „*esküszünk*”-et a többiek is ismételték; a „*sohasem*”-ről jut eszembe Poe. Sőt az ilyenekben sem: Sok gyermek „*miért*”-igénye sohasem jut el a szülői „*azért*”-válaszig. A „*csúnyán mondom*”-ok használói általában nem trágárságot vagy grammatikailag helytelen kifejezést jeleznek, hanem anyanyelvi tévhitet.

Az idézőjelnek elsősorban a szó szerinti idézetek jelölésében van szerepe, például: *Jókai azt vallja: „Becsületesnek lenni a legjobb üzlet”; A közmondás azt tartja: „Néma gyerekek anyja sem érti szavát”*. Írásban idézőjelbe tesszük a mástól (más stílusrétegből), esetleg gúnyosan vagy csak feltételesen átvett kifejezés eltérő hanglejtését (Tompai 1976: 25): *Valójában nem sok értelme van a fordítás „fejlődéséről” beszélni*

(RTVÚ. 1984/8. 4); A fő érvünk – mondotta Gerlei a maga sima nyelvén, már a hangsúllyal is éreztetve, mennyire feltételelesen használja ő az „érv” szót – fő érvünk az, hogy... (Héra Zoltántól idézi Tompa 1976: 25).

A kötőjel középső helyzetű, és általában mindig tapad az előtte és az utána álló szó utolsó, illetve első betűjéhez: *Afrika-kutató, egy-egy, két-három, le-föl sétál, A-dúr; a TIT-be, könyvritkaság-gyűjtemény, sakk-kör.* A kötőjel a sor végén elválasztójel szerepét is betölti. Ha kötőjellel írt szavakat a kötőjelnél kell elválasztani, a kötőjelet a sor elején nem ismétljük meg. Ritkábban, kizárólag szakmunkákban azonban, ilyen esetekben a kötőjel megismétlődhet a sor elején is:

mássalhangzó-

-torlódás

Nem tapad a kötőjel az előtte lévő szóhoz vagy más írásjelhez akkor, ha két vagy több egymás után következő összetett szónak azonos az előtagja, és az előtag nem ismétlődik meg minden összetétel esetében, tehát csak az első összetett szóban írunk ki: *gépgyártó, -szerelő és -javító üzem.* Nem tapad a kötőjel az utána következő szó első betűjéhez akkor, ha két vagy több egymás után következő összetett szónak azonos az utótagja, és ez az utótag nem ismétlődik meg minden szóban: *tej-, zöldség- és gyümölcsfelhozatal.*

A nagykötőjel középső helyzetű, és kétszer olyan hosszú mint a kötőjel. Hosszúsága megegyezik a gondolatjel hosszúságával. A nagykötőjel mindig tapad az előtte és az utána következő szóhoz vagy számjegyhez: *Osztárak–Magyar Monarchia, a 128–9. lapon, a büntetése nyolc–tizenöt év szabadságvesztés lehet, kelet–nyugat irányban, Apollo–13.* Szóköz akkor kerül a nagykötőjel elé és mögé, ha az több szóból álló, bonyolultabb írásmódú szerkezeteket kapcsol össze: *f. hó 5. – f. hó 25.* Többtagú nevek összekapcsolásakor címlapon vagy bibliográfiákban célszerű a nagykötőjel elé és után szóközt tenni az esztétikusabb tagolás érdekében *Laczkó Krisztina – Mártonfi Attila.* Ha a nagykötőjel a sor végére kerül, elválasztójelként is funkcionál:

Hadrovics–

kelet–

Gáldi

nyugat irányban

(Az írásjelek rendszeréről és formai sajátosságairól l. még Keszler 2004: 21–26; Laczkó–Mártonfi 2004: 293–297.)

Gyakrabban használt szimbólumok

''	A jelentés jele (a nyelvészetben). A nyitó és záró jelentésjel tapad a szóhoz: <i>Tisch 'asztal'.</i>
+	Az összeadás jele. Nem tapad az előtte és az utána levő számhoz ($2 + 3$), illetve betűhöz: $\hat{o} + \hat{o} = \hat{o}k$.
–	A kivonás jele. Nem tapad az előtte és az utána levő számjegyhez. Hosszabb a kötőjelnél, vékonyabb is, s kicsit feljebb van, például: $4 - 2$.
·	A szorzás jele. Középső helyzetű, és nem tapad a számjegyekhez, például: $4 \cdot 5$.
:	Az osztás jele. Nem tapad a számjegyekhez: $9 : 3 = 3$.
/	Az osztás, a törtszám, a vagylagosság (formális/informális jele). Az előtte és az utána álló számjegyekhez/betűkhöz köz nélkül kapcsolódik. A ferde törtvonal előtti és utáni számok, betűjelek nagysága megegyezik a szöveg betűinek nagyságával: $1/4$, de helyes a szövegszerkesztőkben szokásos forma is: $\frac{1}{4}$.

/illetve // Folyó szövegben idézett versek sorvégeinek, illetve versszakvégeinek jelölésére szolgáló jel. Nem tapad az előtte és az utána álló szóhoz: *Jó reménnyel, vak reménnyel / Hogy ha megvirradna már! / De a hajnal csak nem pirkad, / S amit látunk, az se csillag: / Bolygó fény, vagy fénybogár!* (Vajda János: A virrasztók); *Sugárvirág / a fej körül / úgy imbolyog / majd elröpül // A váll fölött / az áll alatt / magányos mécesst / tartogat* (Weöres Sándor: Grádicsek éneke 3.).

= Az egyenlőség jele. Nem tapad a számjegyekhez ($2 + 2 = 4$), illetve a betűkhöz: ($\delta + \delta = \delta k$).

≠ A nem egyenlő jele. Nem tapad a számjegyekhez ($2 + 3 \neq 69$), illetve a betűkhöz ($\acute{e}n + \acute{e}n \neq m\acute{i}$).

% A százalék jele. Szóköz nélkül kapcsolódik az előtte álló számnévhez: 20%.

§ A paragrafus jele. Szóközzel kapcsolódik az előtte álló sorszámnévhez: 4. §.

° Fokjel. Felső helyzetű. Szóköz nélkül kapcsolódik az előtte álló számnévhez: 25°, de a Celsius-fok írása: 25 °C.

* A lábjegyzet jele. Felső helyzetű. A szövegben a szó vagy szókapcsolat utolsó betűje után, az írásjel előtt áll, ha csupán szóra vagy szókapcsolatra utal: *Galenus**. Ha viszont a jel teljes mondatra vagy mondatSORRA vonatkozik, az írásjelek elé kerül. Magában a lábjegyzetben a kisebb betűtípussal szedett szó vagy szöveg előtt áll: **Ókori orvos*. Ugyanígy használjuk a lábjegyzetet jelölő számokat is: *Galenus*¹; ¹*Ókori orvos*.

* A középső helyzetű csillagot használják a szorzás jeleként is:

$$2 * 2 = 4$$

ˆ Hiányjel vagy aposztróf. Tapad az előtte álló szó utolsó betűjéhez vagy az utána következő számjegyhez (az ezres és a százaz számjegy hiányának jelölőjeként): *Hál' Istennek!*; '95 [= 1995], '03 [= 2003].

ˆ A perc jele. Tapad az előtte álló számhoz: 30'.

" Az ismétlés jele. Felsorolásban (oszlopban) az alatt a szó alatt használatos, amelynek ismétlődését jelöli. Előtte és utána térköz van. Ennek nagysága az ismételt rész nagyságától függ.

Név	Születési hely
-----	----------------

Kiss József	Budapest
-------------	----------

Nagy Pál	*
----------	---

Orosz János	*
-------------	---

~ A tilde helyettesítő jel. A betűk középvonalában áll. Főként a szótárakban alkalmazott írásjel. A címszót helyettesíti, elsősorban helytakarékosági oka van a használatának. Ha toldalék kapcsolódik ehhez az írásjelhez, kötőjelet nem használunk, a toldalék szóköz nélkül követi a jelet. Példa A magyar nyelv értelmező szótárából:

iskolakötelezettség fn (hiv)

1. Az az állapot, hogy valaki iskolaköteles.

Az ~ határa; az általános ~ról szóló törvény.

Túlhaladta az ~et.

A nyelvészeti szakirodalomban használatos a megfelelés, az alakváltozatok jelölésére is. Két szó vagy toldalék vagy hang között áll, és szóközzel kapcsolódik a megelőző szó vagy toldalék utolsó és a következő szó első betűjéhez: *dicsekedik ~ dicsekszik; -tól/től ~ -túl/-túl*.

& Az & = et 'és' jele.

℥ Jelentése: Fordíts! Nem a szöveghez kapcsolódik. Azt jelöli (elsősorban kéziratokban), hogy a lap túlsó oldalán is található írás. A lap alsó, jobb sarkába szokás tenni.

@ Az elektronikus levelek címében használatos jel. Sem előtte, sem utána nincs szóköz: *balogh@mail.datanet.hu*.

A százalék, a paragrafus és a fok jeléhez kötőjellel kapcsoljuk a toldalékot. Ilyenkor a toldalék mindig olyan alakjában járul az írásjelhez, amilyenben a kimondott formához kapcsolódna, tehát tekintetbe vesszük az illeszkedés és a hasonulás törvényeit, valamint kiírjuk az esetleges kötőhangzót is: *10%-os, a 6. §-ban, 3°-kal* stb. (A szimbólumokról l. még Keszler 2004: 26–8; Laczkó–Mártonfi 2004: 297–9.)

A mértékegységek és a pénzegységek jele

A mértékegységek nevének, illetve jelének nagy részét a nemzetközi SI (Système International d'Unités) mértékrendszer határozza meg (eszerint a mértékegységek neve az alapegység nevéből, valamint az alapegység többszörösét vagy törtrészét kifejező előtagból áll).

Mind az alapegységeknek, mind az előtagoknak van egy vagy több betűből álló jele. Ez lehet kis- és nagybetű, illetve néhány esetben görög vagy egyéb különleges betű, illetve jel. A mértékegységek jele után nem teszünk pontot, és az előtag és az alapegység jele között sem szóköz, sem írásjel nem lehet. Latin betűvel jelölt mértékegységek például: *cm* (= centiméter v. centi), *dl* (= deciliter v. deci), *dkg* (= dekagramm v. deka), *km* (= kilométer), *GHz* (= gigahertz), *kB* (= kilobyte), *MB* (= megabyte). Görög betűvel jelölt mértékegység például: *μm* (= mikrométer), *kΩ* (= kiloohm).

Mértékegységet kifejező különleges jelek például: *°C* (= Celsius-fok), *Å* (= angström). A terület- és a térfogatmértéket kitevő is jelöli: *m²* (= négyzetméter), *km²* (= négyzetkilométer), *m³* (= köbméter), *cm³* (= köbcentiméter) stb.

A mértékegységnek a jelét szóköz választja el az előtte levő számtól: *100 km, 1 kiló, 10 kWó vagy 10 kWh, 120 km/ó* stb. Kivétel a *fok* jele, akár *90°* derékszögről, akár *20 °C* hőmérsékletről van szó.

A pénzegységnevek lényegében szintén mértékegységnevek, és az előtagot kivéve ugyanolyan szabályok vonatkoznak rájuk, mint az egyéb mértékegységekre. Az idegen pénzegységeknek többnyire a magyar nevét használjuk: *dollár, font, frank, euró, jen, korona, rubel* stb. A jelük vagy a rövidítésük: *Kr* (= korona), *Fr* (= frank) stb. vagy különleges jel: *\$* (= USA dollár), *£* (= angol font), *€* (= euró), *¥* (= japán jen) stb.

A pénzforgalomban a belföldi utalások alkalmával, a valutaárfolyamok közzétételekor és a gazdasági tárgyú írásokban világszerte a pénzegységek szabványban előírt hárombetűs rövidítéseit (valutakódjait) használják: *HUF* (= magyar forint), *GBP* (= angol font), *USD* (= USA-dollár), *AUD* (= ausztrál dollár), *EUR* (= euró) stb.

Az írásjelek használatához számos gyakorlókönyv kínál különféle feladatokat (például Antalné 1996; Fercsik 2000; Keszler 2006; stb.). A felsoroltakon kívül természetesen egyéb jelek és kódok is vannak, különösen a szaktudományokban. Ezek közül az iskolában használatos típusokat egy következő számban fogjuk összefoglalni.

Irodalom

- AkH. 11. 2000. = *A magyar helyesírás szabályai*. A 11. kiadás 12. lenyomata. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- Antalné Szabó Ágnes 1996. *Hogyan írjam?* Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest.
- Bakos József 1981. A kérdőjelek poétikája. *Magyar Nyelvőr* 41–51.
- Deme László 1979. A szöveg alaptermészetéről. In: Szathmári István – Várkonyi Imre (szerk.) *A szöveg tan a kutatásban és az oktatásban*. MNyTK. 154: 57–65.
- Fercsik Erzsébet 2000. *Helyesírási kalauz I*. Krónika Nova Kiadó. Budapest.
- Keszler Borbála 2004. *Írásjeltan*. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest.
- Keszler Borbála 2006. *Írásjel-használati gyakorlókönyv*. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest.
- Laczkó Krisztina – Mártonfi Attila 2004. *Helyesírás*. Osiris Kiadó. Budapest.
- Szemere Gyula 1987. *Hogy is írjuk?* Gondolat Kiadó. Budapest.
- Timkó György (szerk.) 1972. *Helyesírási és tipográfiai tanácsadó*. Nyomdaipari Egyesülés. Budapest.
- Tompai József 1976. *Anyanyelvi olvasókönyv*. Gondolat Kiadó. Budapest.

Keszler, Borbála

The formal features of punctuation marks, symbols and abbreviations

When teaching punctuation, teachers usually discuss where to use which punctuation mark. It is often the source of mistake, however, that they do not consider whether there is a space after the punctuation mark. Therefore, common spelling mistakes are to use a space before the first word within brackets, to use a hyphen instead of a dash, and to use no space before and after dashes. It is even more problematic how to use symbols (for example, the symbol of extraction, percentage or degree) and abbreviations (for example, the abbreviation of measures or monetary units). This article aims to provide help with the correct use of these punctuation marks, symbols, and abbreviations.

Kulcsszók: nyelvtudomány, helyesírás, írásjelek, mértékegységek írása, szimbólumok írása

Keywords: linguistics, orthography, punctuation marks, writing of measurement units, writing of symbols

Az írás szerzőjéről

Keszler Borbála

Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest, Magyarország

keszler.borbala[kukac]btk.elte.hu

<https://orcid.org/0000-0003-2220-7822>